

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13617456>

Saidova Iroda Anvar qizi

*AlisherNavoiynomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
tayanchdoktoranti*

Annotatsiya: *Mazkur maqola o'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinlarining pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Ushbu tahlil orqali so'z o'yinlarining ikki xil lingvistik va madaniy muhitdagi ishlatilishidagi o'ziga xosliklari ochib beriladi. So'z o'yinlari tilning murakkab qirralarini aks ettiradi va ulardan samarali foydalanish muloqotdagi pragmatik maqsadlarga erishishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida so'z o'yinlarining shakllanishi, ularning lingvistik va pragmatik jihatlari, shuningdek, tarjima jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *so'z o'yini, pragmatika, kontekst, tarjima qiyinchiliklari, lingvistika, o'zbek tili, ingliz tili.*

KIRISH

So'z o'yini lingvistikaning qiziqarli va chuqur tadqiq etilishi lozim bo'lgan sohalaridan biri bo'lib, o'zida tilning ichki tuzilishi, ma'no darajalari va nutqning kontekstual tafsilotlari bilan bog'liq ko'plab qirralarni aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillaridagi so'z o'yinlari esa mazkur tillarning o'ziga xosligi va ularning pragmatik qo'llanishi bilan bog'liq farqlarni ko'rsatadi. Ingliz tilida so'z o'yinlari ko'pincha ko'p ma'noli iboralar yoki fonetik o'yinlar orqali hosil qilinadi, o'zbek tilida esa bu o'yinlar ko'pincha she'riy uslub va tovush o'yinlari orqali amalga oshiriladi.

Masalan, ingliz tilidagi "I wondered why the baseball was getting bigger. Then it hit me." kabi iboralarda "hit" so'zi ikki xil ma'noda ishlatiladi: birinchisi, ruhiy anglash, ikkinchisi esa jismoniy urilish. Bunday iboralar nafaqat nutqning ma'noviy darajasini oshiradi, balki uni tinglovchi uchun qiziqarli qiladi. O'zbek tilida esa "Bir kunda ikki marta yemak – yemakmi?" kabi iboralar nutqning ohangdorligini oshirish va gapning ma'nosini kuchaytirish uchun ishlatiladi.

SO'Z O'YINLARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

So'z o'yinlarining pragmatik xususiyatlarini o'rganish, ularning muloqotdagi o'rnini va kommunikativ maqsadlarini tushunishni talab qiladi. So'z o'yinlari ko'pincha muloqot jarayonida auditoriya e'tiborini jalb qilish, hazil qilish yoki suhbatga qiziqish qo'shish maqsadida qo'llaniladi. Ingliz tilidagi "Time flies like an arrow; fruit flies like a banana" iborasi bu jarayonni yaqqol ko'rsatib beradi. Birinchi qismda "time flies" ifodasi vaqtning o'tishini anglatadi, ikkinchi qismda esa "fruit flies" iborasi meva chivinlarini bildiradi. Bu ikki

ma'no bir vaqtning o'zida nafaqat lug'aviy o'yin, balki pragmatik tasvirning o'ziga xos shaklini ham hosil qiladi.

O'zbek tilida esa so'z o'yinlari muloqotning madaniy xususiyatlarini ifodalash va suhbatni boyitish maqsadida ishlatiladi. Masalan, "Bugun kunni chiroyli o'tkazdik – yorug'lik o'chdi!" iborasi, bir tomondan, kunning yaxshi o'tgani haqida gapirsa, ikkinchi tomondan, yorug'likning o'chishini hazil bilan ifodalaydi. Bu o'yinlar muloqotning emotsional ta'sirini oshirish va suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

So'z o'yinlarining pragmatik xususiyatlari ularning kontekstual moslashuvi va auditoriya tomonidan qabul qilinishiga bog'liq. Ushbu moslashuv turli tillarda va madaniy muhitlarda turli xil ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Ingliz tilidagi so'z o'yinlari ko'pincha xalqaro auditoriyaga mo'ljallangan bo'lsa, o'zbek tilidagi so'z o'yinlari ko'proq milliy va madaniy qirralarni aks ettiradi.

TARJIMA JARAYONIDAGI QIYINCHILIKLAR

So'z o'yinlarini bir tildan boshqa tilga tarjima qilish murakkab va qiyin vazifa hisoblanadi. Tarjimon nafaqat lingvistik, balki madaniy va pragmatik farqlarni ham inobatga olishi kerak. Masalan, ingliz tilidagi so'z o'yinini o'zbek tiliga tarjima qilishda, ularning muloqotdagi maqsadi va konteksti o'zgarimasdan qolishi kerak. Biroq, ko'pincha bu maqsadga erishish qiyin bo'ladi, chunki har ikki tildagi so'z o'yinlari turli kontekstual asoslarga ega bo'lishi mumkin.

Misol uchun, "You can tune a piano, but you can't tuna fish" iborasini o'zbek tiliga tarjima qilishda, tovush o'yinini saqlab qolish qiyin. Ingliz tilidagi "tune" va "tuna" so'zlari o'rtasidagi tovush o'yini o'zbek tilida o'z o'rnini yo'qotishi mumkin, bu esa tarjimaning pragmatik ta'sirini kamaytiradi. Bunday holatlarda tarjimon so'z o'yinining semantik va pragmatik jihatlarini saqlash uchun muqobil yechimlarni topishi kerak.

MADANIY VA LINGVISTIK TA'SIRLAR

So'z o'yinlari o'zbek va ingliz tillarida ushbu tillarning madaniy va lingvistik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Har ikki tildagi so'z o'yinlarining shakllanishi va ishlatilishi fonetik, morfologik, va sintaktik tuzilmalarga asoslanadi. Ingliz tilida so'z o'yinlari ko'pincha homofonlardan foydalanadi, ya'ni bir xil tovushlanadigan, ammo turli ma'nolarga ega so'zlar orqali amalga oshiriladi. Ingliz tilining boy lug'ati va boshqa tillardan olingan so'zlar bilan boyitilganligi bu turdagi o'yinlar uchun qulay zamin yaratadi.

LINGVISTIK XUSUSIYATLAR

O'zbek tilida so'z o'yinlari, asosan, tovush o'zgarishlari va she'riy uslublar orqali hosil qilinadi. Bu esa o'zbekcha so'z o'yinlarini fonetik jihatdan boy va o'ziga xos qiladi. Masalan, "Har kuni yurgan qadam, har safar yurgan odam." bu iborada "qadam" va "odam" so'zlari tovush jihatdan bir-biriga yaqin va ohangdorlikka ega bo'lib, bu ibora orqali ma'noni kuchaytirish va estetik tasvir yaratish imkoniyati vujudga keladi. Bunday so'z o'yinlari o'zbek tilining o'ziga xos she'riy tusini ochib beradi.

PRAGMATIK XUSUSIYATLAR VA ULARNING TA'SIRI

So'z o'yinlarining pragmatik xususiyatlari ularning muloqotdagi o'rni va samaradorligiga bevosita bog'liqdir. Muloqotda so'z o'yinlari suhbatga qiziqish qo'shish, hazil qilish yoki tinglovchilar e'tiborini jalb qilish uchun ishlatiladi. Masalan, ingliz tilida "The batteries were given out free of charge" iborasida "charge" so'zi ikki xil ma'noda ishlatiladi: birinchisi, elektr zaryadi, ikkinchisi esa to'lov ma'nosida. Bu ibora tinglovchining e'tiborini jalb qiladigan qiziqarli hazil yaratadi.

O'zbek tilidagi so'z o'yinlari esa ko'proq madaniy xususiyatlarni aks ettiradi. Masalan, "O'zingni yomon ko'rsang, boshqaga ham bosh ko'rsatma" iborasi orqali ikki xil ma'no beriladi: birinchisi, o'zini past ko'rish, ikkinchisi esa boshqalarga salbiy ta'sir qilish. Bu o'yinlar nafaqat nutqning pragmatik ta'sirini oshiradi, balki tinglovchilarga muloqotdan zavq olish imkonini ham beradi.

So'z O'yinlarining O'ziga Xos Jihatlar va Ularning Tarjima Jarayonidagi Muammolar

So'z o'yinlarining o'ziga xosligi, ularning til va madaniyatlararo tafovutlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ingliz tilida, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, homofonlardan keng foydalaniladi, bu esa so'z o'yinlarini yanada boy va rang-barang qiladi. Boshqa tomondan, o'zbek tilidagi so'z o'yinlari, asosan, fonetik o'zgarishlar va she'riy uslub orqali amalga oshiriladi, bu esa tilning tabiiy estetik qirralarini ochib beradi.

O'zbek tilidagi so'z o'yinlarining yana bir o'ziga xos tomoni, ularning ko'pincha xalq og'zaki ijodiyoti va an'anaviy madaniyat bilan bog'liqligidir. Masalan, o'zbek xalq maqollari va matallari ichida ko'p so'z o'yinlarini topish mumkin, bu esa ularni milliy o'ziga xoslik sifatida namoyon qiladi.

Tarjima Jarayonidagi Muammolar

So'z o'yinlarini bir tildan boshqa tilga tarjima qilish jarayoni ko'pincha katta muammolarni keltirib chiqaradi. Bunday muammolar asosan tilning fonetik va semantik xususiyatlari, shuningdek, madaniy tafovutlar bilan bog'liqdir. Masalan, ingliz tilidagi so'z o'yinini o'zbek tiliga tarjima qilishda, nafaqat lug'aviy, balki madaniy va pragmatik jihatlarni ham hisobga olish zarur.

Bunday vaziyatda tarjimon so'z o'yinining asosiy ma'nosini saqlab qolishi uchun muqobil yechimlarni izlashga majbur bo'ladi. Misol uchun, "I'm reading a book on anti-gravity – it's impossible to put down!" iborasini o'zbek tiliga tarjima qilishda, so'z o'yinini saqlab qolish oson emas, chunki "put down" iborasining ikki xil ma'nosi ingliz tiliga xosdir. Tarjimon bu o'yinning pragmatik ta'sirini saqlash uchun boshqa yo'llarni topishi kerak, masalan, o'xshash ta'sir yaratadigan yangi iborani topish orqali.

XULOSA

O'zbek va ingliz tillaridagi so'z o'yinlari, ularning o'ziga xos pragmatik xususiyatlari va tarjima jarayonidagi murakkabliklar chuqur tahlilni talab qiladi. Har ikki tilning lingvistik va madaniy xususiyatlari so'z o'yinlarining shakllanishi va muloqotdagi o'rniga bevosita ta'sir qiladi. So'z o'yinlarini tarjima qilish jarayonida tarjimonning lingvistik bilimlari, madaniy kontekstni tushunishi va muloqot maqsadini saqlab qolish qobiliyati muhim ahamiyat kasb

etadi. Ushbu maqola orqali so'z o'yinlarining ikki tilda qanday shakllanishi, ularning muloqotdagi o'rni va tarjima jarayonidagi murakkabliklari haqida batafsil tahlil keltirildi.

LIST OF USED LITERATURES:

1. Veisbergs, Andrejs. 1997. "Contextual Use of Idioms, Wordplay and Translation." In *Traductio: Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita, 155-176.
2. Sherzer, Joel. 1978. "Oh! That's a pun and I didn't mean it". *Semiotica* 22 no. 3- 4: 335-350.
3. Manini, Luca. 1996. "Meaningful Literary Names. Their Forms and Functions, and their Translation." *The Translator* 2 no 2: 161-178.
4. von Flotow, Luise. 1997. "Mutual Pun-ishment? Translating Radical Feminist Wordplay: Mary Daly's 'Gyn/Ecology' in German." In *Traductio: Essays on Punning and Translation*, edited by Dirk Delabastita, 45-66. Manchester: St. Jerome Publishing.